

Олександр ШМОРГУН

Науковий консультант журналу "Перехід-IV"

ФІНАНСИ І МАЙБУТНЄ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ВИМІР

Для розуміння процесів, які сьогодні відбуваються зі світовою фінансовою системою, необхідно врахувати деякі якісні особливості функціонування типу економіки, котра виникла в західній цивілізації. Промислово-машинний спосіб виробництва характеризується наступними параметрами:

- **Небувале ускладнення поділу праці, яке власне і спричинило феномен ринкової економіки.** Особливістю цієї економіки є те, що вона пов'язана із значним збільшенням опосередкувань або проміжних обмінів на шляху задоволення будь-якої потреби. Одночасно на основі розширеного відтворення виробництва постійно збільшується рівень споживання.
- **Поступово формуються стандарти так званого масового споживання, які пов'язані з оцінкою рівня та якості життя, в першу чергу на основі постійно зростаючої кількості товарів і послуг.** Фактично це і є знаменитий "товарний фетишизм" — уявлення про можливість безмежного розширення споживання на основі експлуатації природи. Достатньо сказати, що номенклатура виробів сучасної економіки вже сягає близько тридцяти мільйонів найменувань.
- **Автоматизоване, а пізніше наукомістке виробництво вимагає неухильного продовження термінів реалізації економічних проектів, які можуть досягти 10-15 років.** Такий великий часовий лаг "віддачі прибутку", пов'язаний із уповільненням терміну окупності так званого постійного капіталу, **значно підсилює роль капіталу акціонерного, зорієнтованого на потенційний прибуток у майбутньому, який не є гарантованим і може бути отриманий лише з певним ступенем ймовірності.** Ринок так званих вторинних цінних паперів, надаючи можливість переоформлення боргових зобов'язань, з іншого боку, ще більше ускладнює виконання грошима традиційно основної і найважливішої функції загального еквіваленту або міри вартості виробленого суспільно необхідного продукту.

ВТРАЧЕНИЙ ЕТАЛОН

У процесі ускладнення поділу праці відбувається об'єктивний процес своєрідної "дезоб'єктивізації" грошей — втрати ними функції об'єктивного еталона цінності. Спочатку гроші поступово відокремлюються від скарбів, котрі мають самостійну утилітарну і естетичну функцію (посуд з дорогоцінних металів, діаманти тощо). Остаточно цей процес завершується саме за *капіталістичного* способу

виробництва. Далі в три етапи відбувається процес демонетизації золота, втрати ним ролі грошей, всезагальної міри цінностей та засобу платежу (золото продовжує залишатися особливим товарним ліквідним активом). Золотий стандарт, що панував у XIX столітті, замінюється золотовалютним стандартом. Юридичне оформлення ця система отримала на Бреттон-Вудській конференції в 1944 році, коли було створено МВФ, котрий почав здійснювати міждержавне регулювання валютних зв'язків. У 1971-1973 роках, після відмови США від подальшого обміну долара на золото за офіційною ціною, золотовалютна система, що

фактично стала *золотодоларовою*, остаточно розвалилась. У 1976 році в Кінгстоні (Ямайка) було досягнуто угоди щодо побудови валютних стосунків на світовому ринку на основі "вільноплаваючих" курсів національних грошових одиниць. Така система, з одного боку, надзвичайно чутлива до найменших коливань не тільки кон'юнктури ринку, а й міжнародних політичних процесів, а з другого — саме в силу

своїї максимальної суб'єктивізації дуже вразлива стосовно широкомасштабних фінансових спекуляцій. Завдяки тому, що вкрай прискорену функцію обігу та платежу все більше виконують кредитні білети, електронні картки, а в структурі кредитних грошей близько трьох чвертей припадає на чеки і одна чверть на банкноти, причому золото перестало бути загальним товарним грошовим еквівалентом, **відбувається дуже небезпечний процес “відриву” загальної грошової маси від сукупної кількості товарів і послуг, що знаходить свій прояв у феномені інфляції, який був неможливим на етапі існування золотовалютного стандарту.** Про все більшу фіктивність неухильно зростаючої валютної, особливо доларової, маси свідчить загальносвітове збільшення дефіциту платіжного балансу розвинених країн, причому це зростання відбувається стрибкоподібно.

Отже, процес “віртуалізації” грошей, набуття ними все більш умовної, символічної форми є *об'єктивним і нерозривно пов'язаним із загальними тенденціями науково-технічного прогресу.* “Демонетизація” грошей, яка настала слідом за демонетизацією золота, обумовлена прискореним виникненням глобальної комп'ютерно-інформаційної мережі, яка дозволяє за допомогою “електронних грошей” максимально оперативного концентрувати “сили і засоби” — виробничі сили — в будь-якій точці земної кулі. Крім того, цей процес веде до деміфологізації, дефетишизації реальної цінності людського буття в її економічному вимірі. **Все більш очевидним стає, що найвищу економічну цінність має не золото саме по собі як особливо цінний рідкісний метал, не накопичені засоби виробництва (постійний капітал) і навіть не проста робоча сила (“перемінний капітал”), а загальний творчий потенціал нації, її “пасіонарність”.** Цю пасіонарність інколи навіть не розуміють, а, скоріше, відчують агенти ринку, що позитивно впливає на курс тієї чи іншої світової валюти.

З іншого боку, повторюю, гранична суб'єктивізація фінансової системи приховує в собі величезну небезпеку для стабільності загальносвітової фінансової системи. Втрата контролю над нею спричиняє крах глобальної ринкової економічної системи, до якого власне і прямує сьогодні світ. У зв'язку з цим не випадково те, що загальносвітова економічна криза, породжена “великою економічною депресією” в США, була викликана фінансовою кризою. **США, які фактично нав'язали світовій економіці долар, тобто одну з національних валют як загальносвітову грошову одиницю, відмовившись у 1969 році обмінювати її на золото, фактично діяли не за ринковими правилами вільного ціноутворення відповідно до золотого еталону, а за монопольно-кримінальними “законами”: вони фактично “кинули” своїх партнерів по світовому економічному товариству.**

ВІРТУАЛЬНИЙ ДОЛАР

Широкомасштабні валютні спекуляції самі по собі є лише наслідком нестабільності всієї валютної системи в її нинішньому вигляді. Ця нестабільність, власне, і робить можливою спекулятивну гру на “підвищення” і “пониження”. З 1970 по 1980 рік основний її “індикатор” — долар — впав приблизно на одну чверть, з середини 1980 по травень 1985 — піднявся у 1,5 рази, з 1985 по 1989 — нове падіння до рівня 1980 року тощо. Все це спричинило поступове усвідомлення того, що в межах світової фінансової системи робити “різкі рухи” вкрай небезпечно. Внаслідок цього юридичною основою валютної системи для світових грошей були проголошені спеціальні права, гарантовані Міжнародним валютним фондом. Була створена колективна валютна одиниця — “спеціальні права запозичення” (SDR), які визначаються на основі середньозваженого курсу певного набору національних валют і в ідеалі мали виступати головним резервним активом міжнародної валютної системи як альтернатива і золоту, і долару. Весь час не припиняються спроби, як у межах ЄС, так і на рівні МВФ, встановити лаги обмежень можливих взаємних валютних коливань. **Тому не можна зовсім ігнорувати можливість певних свідомих синхронних дій розвинених країн Заходу з метою стабілізації світової фінансової системи.** Що ж до гострого суперництва між окремими країнами Заходу та європейським і далекосхідним економічними регіонами, котрі не бажають бути лише периферією метрополії західної цивілізації — США, то воно обумовлене об'єктивним процесом неухильного зростання економічної могутності Європейського Союзу та Японії і збільшення їх частки у сукупному валовому продукті. Ця частка США з 1960 по кінець 80-х років

скоротилась приблизно з 53% до менше ніж 40%; Західної Європи — збільшилась з 35 до 38%, Японії — з 5 до 15%. Більш повільними темпами в США в останні десятиліття зростала продуктивність праці, причому в ряді галузей вони вже втратили лідерство за її абсолютними показниками. ЄС сьогодні забезпечує більше одної третини світового товарообігу розвинених країн Заходу, вона експортує товарів приблизно у 3,5 разів більше, ніж США; майже в 4 рази більше, ніж Японія. ВВП країн “Спільного ринку” сягає приблизно двох третин рівня ВВП США і вдвічі переважає Японію.

Все це не могло не позначитися на питомій вазі національних валют у розвинених країнах. Якщо частка долара в офіційних валютних резервах зменшилась з 77% у 1976 році до 67% у 1986 році, то зараз вона складає 40% (німецька марка 21%, японська ена — 17%, французький франк і англійський фунт стерлінгів — 11%). Про зростаючу економічну могутність ЄС свідчить те, що ЕКЮ, який передував ЄВРО, значно тісніше прив’язаний до золотого паритету, аніж долар. Ці гроші видавались Європейським фондом валютного співробітництва кожній країні на внесок 20% її золотих та доларових резервів (тільки у 1982 році залучено близько 3 тис. тонн золота, в той час як МВФ з 1976 року розпочав ліквідацію свого золотого фонду).

Завдяки штучно заниженій ціні на золото (у 1973 році вона становила 42,22 долара за унцію при ринковій ціні 112 доларів) і конвертованості долара у 1949 році США мали 22 тис. т. золота (майже 70% офіційних запасів золота капіталістичних країн). У 1950 році золотий запас США в 7 разів перевищував доларові активи. В 1971 році золоті запаси США скоротились до 10,5 млрд. доларів (22% доларових активів), а сьогоднішній державний борг навіть за офіційними даними сягнув 5 трлн. доларів. До речі, **це є яскравим свідченням панування державної монополії США у механізмі доларового ціноутворення та незворотного посилення невідповідності між грошовою і товарною масою у світовому масштабі.**

МЕХАНІЗМ НЕЕКВІВАЛЕНТНОГО ОБМІНУ

Разом з тим якісно нові можливості економічної та політичної експансії, які створила промислова цивілізація, розвиток засобів транспорту і комунікації, нових видів зброї призвели до того, що ця цивілізація першою з усіх, які існували в історії людства, перестала бути просторово обмеженою. З самого початку існування західноєвропейського капіталізму як особливої специфічної імперії, центр якої поступово перемістився в США, його колоніями так чи інакше стає вся решта світу

(цей процес фактично завершився із розпадом СРСР). “Країни, що розвиваються”, “з перехідною економікою”, “третього”, а точніше, “другосортного” світу стають для Заходу ринком сировини, продовольства, збуту переважно низькоякісних товарів, екологічно небезпечних, матеріало- та енергомістких виробництв, промислових відходів, імпорту дешевої робочої сили та інтелекту. Причому у стосунках зі **“світовою колонією” або “світовим селом” дія реальних ринкових механізмів значно обмежена та викривлена. По відношенню до них Захід виступає як тотальний Монополіст, за**

допомогою ретельно розробленого механізму нееквівалентного економічного обміну. Користуючись економічним та технологічним відставанням, наявністю гострих соціально-політичних проблем у “другосортному світі”, він значно завищує ціни на власні товари й послуги і занижує — на товари й послуги слаборозвинених країн. Унаслідок цього різниця у середньодушовому обсязі валового національного продукту між цими двома групами країн стрімко збільшується. Якщо в 70-ті роки вона в середньому становила 1:10, у 80-ті — 1:50, то згідно з прогнозами науковців у 2000 році вона становитиме 1:70, причому, і це надзвичайно важливо для подальшого розуміння проблеми, країнам, що розвиваються, доводиться продавати все більшу кількість продовольства для закупівлі за кордоном техніки та різноманітних товарів масового споживання, які відповідають знов-таки нав’язаному Заходом “товарнофетишистському” способу життя. Так звана “політика дешевої сировини” вкрай знекровлює економіку країн, що розвиваються. Так, **ціни на сировину, що експортуються з цих країн, відповідають цінам 1929-1933 рр.** Наприклад, ціни на цукор з 1974 по 1987 рік знизилися більше як у 9 разів. Якщо 15-20 років тому для придбання одного трактора країни, що розвиваються, повинні були продати близько 11 т цукру, то сьогодні — понад 150 т. **Із 200 млрд. доларів, які споживачі**

розвинутих капіталістичних держав сплачують за сировинні товари, імпортовані з країн, що розвиваються, останні отримують лише близько 30 млрд. доларів. Ціна на нафту з цих країн також найнижча за останні 50 років.

Причому в межах глобальної системи поділу праці кількість розвинених країн “золотого мільярда” дуже невелика. Переважна частина суверенних держав світу (140) за міжнародною класифікацією відноситься до слаборозвинених.

ГЛОБАЛЬНЕ ЛИХВАРСТВО

У 20-му столітті поступово складається так звана система “фінансового імперіалізму” або глобального лихварства, пов’язана із зростанням світового ринку позичкового капіталу. Його валовий обсяг знов-таки стрибкоподібно зростає (1960-й рік — 10 млрд. доларів, 1970-й рік — 110 млрд. доларів, 1980-й рік — 1515 млрд. доларів, 1985-й рік — 2395 млрд. доларів). Одночасно збільшується і борг країн, що розвиваються. У 1987 році загальний обсяг зовнішньої заборгованості цих країн розвиненим країнам складав близько 1 трильйона доларів (майже в 2,4 рази більше, ніж в 1970 році). Наприкінці 80-х років він уже дорівнював 1,8 трильйона доларів. Якщо у 80-ті роки критичною вважалась ситуація, коли потрібно було виплачувати більше 20-25 відсотків доходів, отриманих від експорту товарів, а критичною для національної безпеки боржників вважалась цифра 30%, то сьогодні ці виплати складають вже майже 80-90% від всього бюджету.

Уже у 80-ті роки відбувались так звані “дефолти” — відмови платити по зовнішній заборгованості, і 55 держав офіційно були визнані безнадійними боржниками. Сьогодні зовнішній борг Росії та Бразилії, які ще недавно “зазіхали” на те, щоб увійти в коло розвинених країн, оцінюється відповідно у близько 150 і більш як 197,4 мільярдів доларів.

Зрозуміло, що неухильне збільшення грошової маси, а також боргових зобов’язань по портфельних інвестиціях (інвестиціях у цінні папери країни боржника) провокують неконтрольовану емісію долара, породжують грошово-фетишистські ілюзії щодо платоспроможності тепер уже країни кредитора. Утворилося зачароване коло: з одного боку, світові кредитори все більше усвідомлюють марність своїх сподівань отримати не тільки кредити, а й відсотки по них (котрі у накопиченому вигляді можуть дорівнювати сумі самих кредитів), з іншого, — вони самі знаходяться “на голці” власного паразитичного лихварства, адже багато Західних приватних банків у разі неотримання позичених грошей просто збанкрутують.

Провідна роль у наданні кредитів слаборозвиненим країнам належить американським приватним банкам. 24 із них контролюють 80% позичок. Причому якщо в останні роки активи і капітал цих банків зростали в середньому на 10-12% за рік, то запозичення — на 25-30%. Сума запозичень у цих банків вже на початку 90-х вдвічі переважала власний капітал. Збільшується кількість позичальників, у яких концентрація позичкового капіталу вже перейшла критичну позначку — 30% власного капіталу американських банків. Сукупна заборгованість Аргентини, Бразилії, Венесуели, Мексики, Чилі банкам США складає інколи до 250% і вище до власного капіталу цих банків. Одночасно міжбанківські депозити сягають до 40%, і банкрутство одного банку може викликати ланцюгову реакцію банкрутства інших банків. І це за тієї умови, що останнім часом самі США перетворилися на величезного імпортера капіталів, мають зовнішній борг, який нараховує близько трильйона доларів і тільки по відсотках мають виплачувати близько 200 млрд. щорічно (показово, що слаборозвинуті країни виплачують відсотків по зовнішніх зобов’язаннях приблизно на суму 200-250 млрд. доларів щорічно). В цілому різко погіршується баланс національних заощаджень та інвестицій. У 1983-1990 роках дисбаланс між заощадженнями і інвестиціями збільшився вдвічі. Невпинно знижується загальносвітова норма заощаджень.

Одні не можуть не брати, а інші не можуть не давати позики. Внаслідок цього загальна невідповідність між грошовою масою і масою товарів і реальних послуг у всесвітньому масштабі, яка утворилася внаслідок неухильного зростання капіталу в його акціонерній формі та скасування золотого стандарту, значно зростає. Це знекровлює економіку і без того слаборозвинених країн, нав’язує їм архаїчну деформовану “сировинно-експортну” економічну структуру і в той же час підриває стабільність фінансово-економічної системи розвинених країн.

Схоже на те, що далеко не випадково фінансова криза нещодавно найбільше вразила Японію, країну, якій пророкували у найближчій перспективі перемогу в економічному суперництві над США. Адже саме Японія протягом останніх десятиліть, практично не маючи власних природних ресурсів, була вимушена вести найбільш активну фінансову політику кредитування інших країн і

розвивати власну банківську систему. Цьому сприяла система державних гарантій, яка забезпечувала приватним банкам повне страхування від фінансового краху, дозволяла витратити практично всі наявні фонди, не залишаючи, як це прийнято у фінансовій практиці інших країн, резервів. Наприкінці 80-х років в групу наймогутніших банків-монополістів капіталістичного світу входили 104 американських, 82 японських, 202 західноєвропейських банків. Проте у першій десятці майже всі місця були зайняті японцями. Питома вага японських банків у сукупних активах 500 банків світу складає 32%, американських — 16% (тобто вдвічі менше!).

Отже, першим серед розвинених країн постраждав найбільш агресивний експортер капіталу. Щойно два найпотужніших банки Японії виведено із складу п'яти наймогутніших світових банків. Підстава — “вони вимушені були швидше анулювати надані кредити, аніж видавати нові”. Це сталося внаслідок того, що, з одного боку, уже в 1995 році питома вага японських кредитів у світі складала 53 відсотки, і в той же час, з іншого — в 1998 році Японія мала найвищий відсоток очікуваного обсягу неповернених позик (30%, що дорівнювало 800 млн. доларів). До речі, загальний обсяг позик, які не можуть бути погашені, в одній тільки Азії складає більше 2 трлн. доларів.

Що ж стосується, наприклад, Південної Кореї, яка намагалась наслідувати лихварську модель Японії, то її банківські конгломерати характеризуються дуже високим рівнем позичкових коштів у капіталі. Середнє відношення заборгованості до акціонерного капіталу у тридцяти найбільших конгломератів (а на них побічно припадало 35% промислового виробництва Кореї) в 1996 році складало 388%, а у деяких конгломератів цей показник доходив до 600-700%. На кінець березня 1998 року середній показник виріс до 593%. Врешті-решт це не могло не позначитись на розвитку всієї економіки і призвело, наприклад, сумновідомому українським партнерам транснаціональну корпорацію “ДЕО” до 50-мільярдного боргу, за який тільки по відсотках потрібно щомісяця сплачувати 200 млн. доларів, і фактичного банкрутства.

Все це є яскраві свідчення того, що “точку повернення” у розвитку фінансового імперіалізму пройдено. Неадекватність курсу світових валют і котировок акцій відносно реального накопиченого економічного потенціалу розвинених країн протягом найближчих декількох років стане очевидною, ситуація на світових ринках остаточно вийде з-під контролю, і тоді неминуче настане не просто важка фінансово-економічна криза, яка практично відбувається сьогодні, а неминуча глобальна економічна катастрофа. (Позаяк у стані нестабільності, “точці біфуркації” за теорією сучасної синергетики, прогнозування її поведінки значно ускладнене, то не виключено, що тотальний обвал на світових фінансових ринках відбудеться буквально у найближчі місяці.)

Надзвичайно важливо, що перераховані прояви деструктивної тенденції стали предметом дослідження одного з наймогутніших представників спекулятивного капіталу Д.Сороса. В своїй останній книзі з символічною назвою “Криза світового капіталізму” він, зокрема, визнає, що світова економіка побудована на геополітичній моделі капіталістичного фінансового імперіалізму, яка так чи інакше базується на неоколоніальній політиці розвинених країн і спрямована на забезпечення нееквівалентного економічного обміну в системі міжнародного поділу праці на користь “центра” (розвинених країн) за рахунок так званої “периферії”.

Важливо, що, за Соросом, теоретичне забезпечення цього процесу складає новітня міфологія, яку він визначає як “ринковий фундаменталізм”. В економічному плані ця за своєю суттю реакційна ідеологія базується на тоталітарному екстремістському монетаризмі, який, і це визнає Сорос, у своєму потягу до монополії на істину, спробах побудувати статично завершену систему, по суті, утопічного суспільного устрою фактично є тотожним радянській ідеології.

Отже, з'ясується, що модель знаменитого “відкритого” суспільства, ринкового абсолютизму є абстрактно тотожною (хоча і протилежною)

“закритому” антиринковому абсолютизму, а то й, за словами Сороса, релігійному фундаменталізму.

Джордж Сорос підкреслює, що суто кількісні, зокрема фінансові, показники ефективності економіки як “економічного зростання на основі максималізації прибутку” не тільки вступають у непримиренну антиномічну суперечність із гуманістичними цілями цілісного розвитку сучасної людини, але й створюють ілюзорне, викривлене уявлення про реальний стан економіки, сприяють пануванню міфу про грошовий та акціонерний капітал як єдину універсальну силу розвитку продуктивних сил, що в найближчій перспективі з великою ймовірністю може призвести не просто до кризи, а й до катастрофи сучасного світового капіталізму.

ЦІНА ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛІЗАЦІЇ

Але сказане зовсім не означає, що світова гео економічна система працює в абсолютно некерованому режимі і що в ній відсутні механізми саморегуляції, а також спільної взаємоузгодженої більш-менш конструктивної кредитно-фінансової політики. *Найбільшим “стабілізатором” світового фінансового ринку виступає сама ринкова економіка.* Справа в тому, що ринок як регулятор економічних і суспільних процесів має суттєві вади, *обумовлені принциповою неможливістю кількісними показниками ціни (котра завжди є усередненою оцінкою визнання суспільством певних трудових витрат) визначити якісні показники цінності людської продуктивної діяльності, особливо в її вищих, творчо-духовних проявах (за Марксом, “живої праці”).* Ринок погано вимірює трудові зусилля людей, спрямовані на вироблення продукту з тривалим терміном окупності. Проекти, які дають величезний виробничий ефект за півстоліття (наприклад, геніальні наукові відкриття), знаходяться поза ринковим “інтересом”, адже його, в першу чергу, “цікавлять” мінові та споживчі вартості (“уречевлена праця”).

Разом з тим, ринкова економіка, предметом якої є дослідження механізмів, що забезпечують найбільш ефективне використання обмежених ресурсів, завжди спрямована на пошук об’єктивних критеріїв використання продуктивних сил суспільства. Тому вона не може “задовольнитися” лише суб’єктивістсько-символічною функцією грошей як еквіваленту витрат людської праці, який базується на суб’єктивних оцінках і часто-густо хибних настроях масової свідомості, адже цій свідомості за самою людською природою притаманна міфологізація будь-яких об’єктів, надання їм фіктивних властивостей, які вона вважає справжніми. Тому попри всю чутливість системи плаваючих курсів до суб’єктивних оцінок зміни економічної кон’юнктури фінансова система остаточно не втратила зв’язок з об’єктивним “еталоном”, мірою вартості людської праці — при всій умовності цієї міри — золотом та іншими дорогоцінними металами і коштовностями, котрі сьогодні зберігають резервну функцію як високоліквідний товар, так би мовити, “страхуючи” світову фінансову систему від “перевиробництва” паперових грошей. Що ж стосується більш сучасних та об’єктивних форм виміру реальної купівельної спроможності будь-якої національної грошової одиниці або паритету її купівельної спроможності, який і віддзеркалює реальний, а не номінальний валютний курс, то він визначається купівельною спроможністю валюти відносно заданого набору товарів та послуг кількістю 250 найменувань при середньозваженій ціні в доларах США, або, за дещо спрощеною методикою, як різниця внутрішніх та зовнішніх цін. Це в свою чергу означає, що за будь-яке суттєве перевищення встановленого номінального курсу над реальним *треба платити власним золотовалютним запасом*, що, власне, і відбувається в Україні ось уже два роки. **За деякими підрахунками, “фінансова стабілізація” штучно завищеного курсу гривні вже коштувала нам близько 4,5 млрд. доларів.**

У межах світової гео економіки діють ті ж самі закономірності, що і на рівні макроекономіки, а саме: будь-яка емісія, зростання грошової маси, яке випереджає збільшення маси товарів та послуг, неминує веде до інфляції. Інфляція зростає також на тлі економічної кризи, коли кількість товарів та послуг зменшується, а кількість грошей, які обслуговують обміни, як мінімум залишається тією ж. Оскільки, як зазначалося, в загальносвітовому масштабі відбуваються саме ці процеси, то з точки зору кількісної теорії грошей попри об’єктивне неухильне збільшення неконтрольованості світового ринку капіталу і цінних паперів існує дуже серйозне обмеження для неконтрольованої емісії, в першу чергу, світової резервної валюти — долара. **Адже після певної “точки насичення” грошовою масою тих чи інших ринків виникає небезпека повного інфляційного обвалу валюти, і тоді**

треба або переходити до політики дефляції — максимального скорочення різноманітними засобами грошової маси, або шукати нових ринків товарів і ресурсів, ще не охоплених “доларовими активами”, які б могли бути втягнуті у сферу застосування світової фінансової системи і одночасно стати об’єктом фінансового імперіалізму. І хоча, як показує досвід, стихійні процеси на світових валютних ринках переважають, проте завдяки рішучим діям федеральної резервної системи США та узгодженості фінансової політики розвинених країн поки що вдавалося уникнути глобальної світової фінансово-економічної кризи.

Про першу “точку насичення” і навіть “пересичення” доларовою масою світової економіки сигналізував “чорний понеділок” — падіння долара у 1987 році, а також досягнення зовнішнього боргу країнами, що розвиваються, позначки у 1,3 трильйона доларів. Друга широкомасштабна грошова емісія стала можливою завдяки розпаду СРСР і виникненню у пострадянських країнах стану перманентної політичної та соціально-економічної кризи, завдяки якій підтримується нестабільність національних валют, режим неконкурентноздатності національних економік, що дає можливість використовувати долар як засіб заощадження, обігу і платежу (ще на початку 1998 року в Росії було офіційно заявлено про те, що доларова готівка у грошовому обігу в Росії в чотири рази перевищує рубльову).

Але початок світової фінансової кризи 1997 р. незаперечно свідчить про вичерпність кредитного потенціалу на світовому ринку в цілому. Відбулось чергове перенасичення доларами світового фінансового ринку. Про це, зокрема, свідчить зростання зовнішнього боргу слаборозвинених країн до 2,2 трильйона доларів. Значно жорсткіша позиція МВФ та інших світових фінансових організацій щодо видачі чергових кредитів, у тому числі Росії і Україні, спрямована, в першу чергу, на підтримання “авторитету” вже надрукованих доларів, “твердість” яких обов’язково підірве перша ж спроба подальшої масштабної емісії з метою продовження США своєї звичайної практики фінансування власного зовнішнього і внутрішнього боргу за рахунок всього світу. Що ж стосується приватних банків, то ті з них, які не зазнають банкрутства внаслідок неповернення наданих кредитів, будуть особливо обережні у наданні нових, особливо країнам світової фінансової периферії, що, ймовірно, лише прискорить дефолти по зовнішніх боргах цих країн.

Звичайно, введення євро, в які вже переведені заощадження приватних осіб на суму приблизно 800 млрд. доларів та резерви центробанків різних країн на суму приблизно 500 млрд. доларів, свідчить про загострення протиріч між 11 країнами Євросоюзу і США та Японією. За прогнозами ринку, який обслуговує долар, звужиться внаслідок втрати розрахунків у країнах Євросоюзу, а питома вага міжнародного експорту, який припадає на євро, складе близько 30%. У перспективі експерти прогнозують перетворення євро на другу світову валюту. Загострення цієї конкуренції, як зазначалось, обумовлене реальним зростанням економічної могутності ЄС. Але тут треба взяти до уваги декілька важливих чинників:

1. Багато в чому за рахунок розпаду СРСР та експлуатації країн “третього” світу США вдалося за останні 20 років модернізувати свою економіку, перевести її на нові технології, створити величезний економічний потенціал (за цей час створено близько 10 млн. робочих місць). Отже, такі великі кредитори, як Європа та Японія, не зацікавлені в підриві американської фінансової системи і будуть очікувати повернення кредитів з відсотками, що називається, “до останнього”.

2. Існує дуже сильна взаємна інтегрованість економік Європи, США і Японії, яку реалізують, у першу чергу, ТНК, і, якщо взяти транснаціональні

корпорації, “країною базування” яких є США, то інвестиції США в Європу не набагато менші, аніж зворотні. Наприклад, у 80-ті роки більше 40% американських ТНК мали свої філії у Західній Європі (31% у розвинених капіталістичних країнах). У цілому, якщо за останні роки виробництво в розвинених країнах зросло приблизно в 5 разів, то рівень взаємної інтегрованості економік — майже в 30 разів.

Якщо взяти до уваги, що США мають контрольний пакет акцій в МВФ і залишаються найпотужнішим світовим інвестором, у долара зберігається досить великий інвестиційний потенціал (адже не будуть, наприклад, США здійснювати вже заплановані величезні інвестиції в економіку Китаю в євро). В цілому інфляція долара так чи інакше означає підрив всієї світової фінансової системи. Тому Євросоюз вимушений буде діяти дуже обережно і намагатиметься

максимально синхронізувати свою фінансову політику із фінансовою стратегією США (про це свідчить, наприклад, факт згоди Європейського банку реконструкції і розвитку найближчим часом надати кредити Україні та Росії тільки за умови, що це питання буде погоджено з МВФ). Не виключений навіть варіант таємної домовленості про те, що євро відводиться роль підтримки міфології грошового фетишизму в очах урядів слаборозвинених країн з метою подальшої реалізації політики фінансового імперіалізму.

До того ж існують гострі протиріччя в межах самого Євросоюзу. Значною мірою за євро стоїть потенціал економічно найпотужнішої країни Європи — Німеччини (що, до речі, саме по собі може стати джерелом зростаючої відчуженості між Німеччиною та її традиційними суперниками у боротьбі за лідерство — Англією та Францією). Про надмірну “прив’язаність” євро до марки свідчить нещодавнє безпрецедентне падіння курсу цієї грошової одиниці відразу після програшу партії німецького лідера Шредера на регіональних виборах до Бундестагу. Ймовірно, що позиції євро будуть *надовго* послаблені внаслідок агресії НАТО в Югославії.

СВІТОВИЙ ЖАНДАРМ

Крім того, економіка та фінанси Англії занадто сильно зв’язані з американським капіталом. Тому не випадково офіційні особи Англії вже заявили, що не будуть розраховуватись у євро навіть після 2002 року, коли вона почне функціонувати і у вигляді готівки. Фінансуючи за допомогою долара як ключової резервної світової і одночасно національної валюти хронічний дефіцит свого платіжного балансу, США практично привласнюють частину національного продукту не лише слаборозвинених країн, але й своїх партнерів по “сімці”. Хоча зазначити, що в останніх є серйозні підстави змиритися з цим фактом. **Адже саме США складають основу військової потуги Західної цивілізації. Вони несуть на собі основний тягар військових витрат** (приблизно 6% від ВВП, в той час як ще донедавна економічно потужна Японія — 1%). Якщо раніше “вагомим” аргументом на користь визнання долара як світової резервної валюти і фактично виплати податку США за забезпечення власної безпеки у інших країн Заходу та Японії було існування ядерної наддержави СРСР, то сьогодні залишається ще багато аргументів на користь спільного утримання США у якості “світового жандарма”.

Продовжує існувати все більш політично нестабільна Росія із своїм величезним військовим ядерним і ще більшим аварійним ядерним і технологічним потенціалом. Активно йде формування нових ядерних наддержав — Китаю, Індії, а також у цілому ворожих Заходу у найближчій перспективі геополітичних структур ісламського світу. (Нещодавно США відновили створення загальної системи протиракетної оборони і тут же заявили, що антиракетна парасолька буде захищати і Японію.)

Фінансово-економічна нестабільність слаборозвинених країн нерозривно пов’язана із регіональними військовими конфліктами у зонах інтересів не тільки США, а й інших країн “сімки”. Політичний екстремізм, завжди обумовлений станом перманентної економічної кризи, переростає у геополітичний фундаменталізм та міжнародний тероризм, небезпечність якого зростає як мірою появи на ринках озброєнь надпотужних і компактних видів зброї аж до ядерної, так і мірою збільшення хвиль еміграції (в тому числі і нелегальної) із слаборозвинених у розвинені країни.

“Світовий жандарм” потрібний і для демонстрації або застосування сили з метою “вибивання” відсотків по боргах і самих боргів, створення санітарних кордонів, проти біженців з країн, де багато в чому самим же Заходом спровоковані соціальні катастрофи, так чи інакше пов’язані з катастрофами екологічними та техногенними. Американські збройні сили як основа НАТО потрібні і для силового нав’язування “контрольованого технологічного відставання”, заборони створення паралельних динамічних національних економік з метою справжнього досягнення західних стандартів споживання на тлі неухильного зменшення корисних копалин та природних екологічних ресурсів.

Отже, Захід попри всі протиріччя намагатиметься виступати проти решти світу спільним фронтом як єдина цивілізація, “світове місто”, що відчайдушно захищатиме свої привілеї перед обличчям загрози з боку “світового села”. Останні дії і рішення на вищому рівні керівництва НАТО також свідчать про намагання “світового міста” відстоювати свої інтереси проти “світового села” за допомогою збройної сили. За такої умови, зокрема, дивіденди, які отримують США від

маніпулювання власною національною валютою як світовою негласно розглядалися і, ймовірно, розглядатимуться і надалі як своєрідний “податок на безпеку”.

ПЕРСПЕКТИВИ ФІНАНСОВИХ ВЛИВАНЬ

По мірі загострення світової економічної кризи, яка будь-коли може перерости у катастрофу, буде все більше спрацьовувати принцип “кожний за себе” і “рятуйся, хто як може”. Як показує досвід ХХ століття, в такі моменти рано чи пізно починається ланцюгова реакція жорсткого національного протекціонізму — “держава державі вовк” і “боротьби всіх проти всіх”. За такої умови теоретично можливі пропозиції великих фінансових інвестицій в економіку тієї чи іншої слаборозвинутої країни. Але це вже буде переддень неминучого банкрутства кредитора, і як реальний інвестиційний капітал спрацювати вони просто не зможуть.

У цілому про посилення незбалансованості світової фінансової системи і в зв'язку з цим загострення об'єктивних протиріч між розвиненими країнами свідчить той факт, що після Індонезії фінансова криза спочатку вразила навіть не Росію, а Японію — головного економічного конкурента США. **Потужний механізм штучної фінансової “стабілізації” долара вперше спрацював проти розвинутої країни.** Суть цього механізму полягає в дестабілізації національної валюти за допомогою спекулятивної акції, “три на пониження” з наступним обвалом ринку цінних паперів — різким падінням курсу акцій національних компаній. Унаслідок цього відбувається стрімкий відток і втеча капіталу за кордон (в середньому близько 1 млрд. доларів за добу), а також миттєве “випаровування” величезних коштів внаслідок обвалу курсу цінних паперів (у варіанті Японії це було близько 2 трлн. доларів, Росії -- за різними підрахунками, близько 1,2 трлн.). Внаслідок цього відбувається потужний дефляційний процес — долар як своєрідний цінний папір у якості резервної валюти зміцнюється як через різке зростання попиту на нього (МВФ нещодавно передбачав 111 млрд. доларів для стабілізації ситуації в Японії і 40 млрд. доларів — Бразилії), так і через зменшення “віртуальної” частини доларів, втілених в ціни цінних паперів. До речі, **введення євро одним з головних завдань має захист країн Євросоюзу** (Італія і Англія вже зазнавали спекулятивних атак з метою руйнування курсу власних валют) **від такого роду фінансових санацій, неминучим наслідком яких є різке зменшення інвестиційних ресурсів і уповільнення економічного розвитку.**

В свою чергу економічна криза в розвинених країнах спричинює різке зменшення попиту на паливні і сировинні ресурси, скорочуючи експортні валютні надходження слаборозвинених країн, погіршуючи їх платіжний баланс, а це рано чи пізно бумерангом б'є і по розвинених країнах, банки яких спекулюють на зовнішніх кредитах.

Існує і ще одне зачароване коло: штучно підтримуваний стан перманентної соціально-економічної кризи, потрібний для того, щоб національна валюта не змогла виконувати основних функцій грошей і її витіснив долар, веде до неухильного зниження рівня життя населення і, відповідно, його купівельної спроможності. **Спочатку цей процес “компенсується” так званими “цільовими” кредитами, які є нічим іншим, як фінансуванням за завищеними цінами неякісних західних товарів.** Але в нинішніх пострадянських країнах, в яких виплати по зовнішньому боргу вже сягають не 20-30% експортної виручки (критична цифра для 80-х років), а 80-90% національного бюджету, ведуть до такого зниження споживання і збільшення через інфляцію виражених у національній валюті цін на імпортні товари, що затоварювання ними стає неминучим. А це рано чи пізно знов-таки викличе зворотну хвилю масового зниження виробництва і скорочення чисельності робочих місць у самих розвинених країнах, що вже сприяє поглибленню загальносвітової фінансово-економічної кризи.

Оцінюючи можливості потужних фінансових впливань в Україну, треба враховувати два важливих моменти. По-перше, **консолідовані країни Заходу в принципі не зацікавлені у становленні паралельних ефективних економік, перетворення слаборозвинутих країн у розвинуті.** Проблема тут не тільки у небажанні отримувати конкурента на світовому ринку, а і в тому, що глобальна система нееквівалентного економічного обміну побудована на особливій глобальній системі поділу праці, в межах якого слаборозвиненим країнам відводиться роль виробників сировини, у найкращому разі напівфабрикатів, а Заходу — готової,

переважно наукомісткої, продукції. Адже за умов, коли Захід має альтернативні джерела нафти і газу в різних “країнах третього світу”, а також власні законсервовані величезні родовища, він завжди має змогу нав’язувати монополю високі ціни на готові високотехнологічні товари, котрі не виробляються у слаборозвинених країнах. Вже не кажучи про те, що видобувна і обробна промисловість значно екологічно шкідливіші, наприклад, за електронну (відставання від Заходу у розвитку останньої, за оцінками фахівців, вже практично неподоланне). Отже, об’єктивно, розвинені країни, виходячи з власних інтересів, зацікавлені у свідомому максимальному сприянні розвитку деформованої, ненаукомісткої структури економіки в тому числі і України.

Більше того, вони не зацікавлені навіть у бурхливому розвитку традиційних галузей у будь-якій країні, адже саме по собі економічне зростання зміцнює позиції національної грошової одиниці, і витіснення долара, який і так “висить на волоссині”, може стати “пусковим механізмом” його масового “скидання” і, врешті-решт, обвалу.

В той же час вкладення великих інвестицій в країни, в яких відбувається перманентна соціально-економічна криза і неухильно загострюється політична нестабільність, аж ніяк не сприяє підвищенню “авторитета” долара, а навпаки, по суті, збільшує його інфляційний потенціал. Далеко не випадково, що уже з 70-80-х років, в міру наростання кризи і падіння платоспроможності країн боржників “третього світу” західні країни переходять до активного взаємного кредитування, одночасно підвищуючи взаємну фінансово-економічну інтегрованість та взаємозалежність.

Теоретично існує можливість отримати великі кредити від потужних фінансових структур транснаціональних корпорацій та окремих приватних банків, які до певної міри можуть діяти у неузгодженому режимі з зовнішньоекономічною політикою власних країн базування. Вивчення світового досвіду свідчить про те, що такі проекти нерідко пропонувались та реалізовувались раніше у слаборозвинених країнах, внаслідок чого часто за невиконання умов контракту підприємства переходили у власність кредитора. Наприклад, однією з умов нерідко є вимога довгострокових “податкових канікул” (терміном до 10 років). Але в умовах існуючого дефіциту українського бюджету дуже важко надавати “податкові канікули” на такий тривалий термін.

Крім того, як зазначалось, іноземні приватні банки у гонитві за прибутком дуже часто “перекредитовують” інші країни, внаслідок чого стають потенційними банкрутами, не маючи реальних активів для фінансування, і тому, як свідчить той же досвід, нерідко намагаються передбачити в угодах умови про можливість перегляду процентної ставки за користування кредитом. Тому отримання кредитів від недержавних фінансових структур також є досить складною проблемою.

Нарешті, ні в якому разі не можна нехтувати тим фактом, що в Росії стрімко зміцнюються проімперські антиукраїнські тенденції. Великодержавницькі сили будуть будь-що заважати Україні проводити самостійну фінансову політику, в першу чергу експлуатуючи українську залежність від російських енергоносіїв. Крім того, з метою отримання закладених у російський бюджет західних кредитів вони будуть вдаватися до все більш відкритого шантажу Заходу. Окрім відомого аргумента про небезпеку червоного реваншу або втрати контролю над ядерними силами, вже почалися відкриті загрози позбавитись долара на російському валютному ринку (зараз він складає 95-96%), а в перспективі і з обігу, і перейти на євро. **Росія вже лякає одномоментним скиданням 20 мільярдів доларів і приблизно 15-17 мільярдним зниженням попиту на доларову готівку** (див.: *Н.Кириєнко*. Політика валютного сдерживания. “Известия” за 29.01.1999).

Якщо додати до цього те, що ще рік назад було офіційно оголошено, що доларова готівка вже перевищує обсяг рублевої, і на руках у населення знаходиться не менше 40 мільярдів доларів (30 з них виконують функцію збереження, а 10 — “човновий” обіг), то це цілком реальна загроза.

ДОБРА НОВИНА...

У світі існують дві глобальні загальноцивілізаційні тенденції. Перша з них пов’язана з неухильною демістифікацією, дефетишизацією всіх основних елементів соціального способу буття, наближенням конкретно-історичної форми людського існування до її сутності. Ця тенденція пов’язана із прогресивним зростанням елементу творчості навіть у найнижчих ланках матеріального виробництва, а також

інтелектуалізацією, інформатизацією, соціалізацією приватної власності; збільшенням недирективних (індикативних) форм регульованості ринкової економіки, якісними змінами у механізмі конкуренції, спрямованими передовсім на цільове сегментоване забезпечення тих чи інших потреб споживачів на основі “гнучкості”, “адаптивності” автоматизованого, комп’ютеризованого виробництва (дивись докладніше про це у моїй статті “Який шлях нам обрати?” в часописі “Розбудова держави” №6 за 1992 рік).

Безпосереднім наслідком вищезгаданих процесів стає те, що акцент у розумінні основних витоків економічної могутності суспільства, національного багатства переноситься із зовнішніх, речових, фетишизованих чинників на внутрішні, суб’єктивні. Все меншою мірою як ефективні засоби гарантованого забезпечення найперших матеріальних потреб (їжа, одяг, житло; ширше — комфортне проживання) розглядаються засоби їх безпосереднього відчуження або загрози такого відчуження (зброя), “безпосередні виробничі сили” — корисні копалини, предмети праці, природні енергетичні сили, гроші та цінні папери.

Людина постає не просто як “живе знаряддя праці” (раб), не “робоча сила” (робітник), навіть не як “основна виробнича сила” (висококваліфікований робітник), а як носій “живої праці” на противагу праці “уречевленій”, творець, справжню цінність якого становить навіть не якась досконала здатність, навичка, уміння, а весь духовно-гуманістичний потенціал, неповторна комбінація унікальних особистісних здібностей, котра ніколи не може бути до кінця оцінена лише на основі кількісних, формалізованих показників.

Не кількість нагромаджених промислових, фінансових і людських ресурсів, а загальний творчий потенціал нації все більше стає критерієм її економічної могутності. Визначення цього творчого потенціалу має свої витoki у давньогрецькому понятті “агон”, а також у термінах новітнього часу: “фаустівський дух” (Ніцше, Шпенглер), “життєвий порив” (Бергсон), “динамічна гушавина” (Дюркгейм), “протестантська етика” (Вебер), “вольове устремління” (Тьонніс), “пасіонарність” (Гумільов). Небувале зростання ролі суб’єктивного чинника у суспільному житті взагалі та його економічній сфері зокрема знайшло свій прояв і в такому важливому елементі ринкової економіки, як фінанси, позаяк максимально соціалізована приватна власність у формі власності інформаційної та інтелектуальної все менше пов’язана із суто індивідуальними формами її присвоєння, а з точки зору максимального розвитку творчих здібностей людей поступово запановує принцип рівних стартових можливостей (все більш безкоштовна освіта, охорона здоров’я, користування здобутками культури тощо). Внаслідок цього по відношенню до грошей зменшується *питома вага функції заощадження праці і відповідно збільшується функція розрахунку і платежу*. Як зазначалось, це знаходить свій прояв, у першу чергу, у феномені електронізації, своєрідної “віртуалізації” грошей.

Становлення наукомісткої економіки нового цивілізаційного типу супроводжується суттєвим зростанням рівня планомірності недирективної (індикативної) керованості ринковими процесами, яка не тільки не гальмує, а, навпаки, підвищує ступінь конкурентності та антимонопольності. Розвиток економічних процесів через розробку декількох сценаріїв прогнозується на все більш віддалену перспективу. **Це приводить до зростання контрольованості грошового обігу та зменшення інфляційного потенціалу грошей та цінних паперів.**

... І ПОГАНА НОВИНА

Проте практично з початком науково-технічної революції все більш рельєфно почала проявлятися інша, негативна тенденція розвитку сучасної цивілізації. Вона обумовлена **невідповідністю між темпами зростання глобальних проблем сучасності та економіко-технологічних засобів їх розв’язання**. На початку 60-х років у Західному світі ще панувала ілюзія про те, що, зберігаючи рівень життя розвинених країн, вдасться порівняно невеликими зусиллями еволюційно “підрівняти”, “підтягти” до рівня розвинених країн решту так званого “другого світу”. (Мова йшла про необхідність перерахування приблизно 1% ВВП розвинених країн на благодійну допомогу країнам, що розвиваються.) Такі сподівання виявилися повною утопією.

Розробка нових технологій, у тому числі і біотехнологій, підвищення хімізації, меліорації сільського господарства, зниження загальної енерговитратності виробництва не змогли зупинити ускладнення світової продовольчої проблеми,

екологічної катастрофи, загального зростання соціально-політичної напруженості і, як наслідок, величезних непродуктивних витрат на сучасне озброєння.

Крім того, посилення міжнародної конкуренції, прискорена амортизація обладнання, відтворення якісної робочої сили (освіта, наука, культура), проведення соціального захисту на основі критеріїв масового споживання також вимагають все більших витрат. Нарешті, **зростають величезні витрати на власну екологію, захист від стихійних лих, а також на охорону здоров'я, стан якого стрімко погіршується навіть у розвинених країнах.**

До того ж розширена модель споживання вимагає все більших енергетичних і ресурсних витрат, які за моделлю зачарованого кола загострюють глобальні проблеми сучасності.

Суспільству масового споживання не тільки не вдається припинити процес неухильної деградації природи та соціуму, а навіть зберегти досягнутий після другої світової війни рівень власного споживання. Якщо у 50-х роках доходи американців подвоювались менш як за 20 років, то наприкінці 80-х для їх подвоєння потрібно вже 720 років! Доходи середнього класу у 1991 році залишались на рівні 1973 року (що нижче рівня 1960 року), податки складали 40% доходів (у 1960 році було лише 24%). Але найнебезпечнішим є те, що внаслідок того, що акції багатьох банків продаються, як правило, за ціною у декілька разів вищою за їх балансову вартість (наприклад, в Німеччині з 1992 по 1998 рр. ціни на них виросли на 297%), виникає, як пише Джордж Сорос, так званий "ефект багатства". Він полягає у неухильному зменшенні питомої ваги особистих заощаджень у прибутках домашніх господарств. Ці заощадження, тобто **гроші, зароблені завдяки безпосередньому продукуванню матеріальних і духовних багатств, у США зменшились з 13% у 1975 році до 0,1% — у 1997.** Разом з тим, сьогодні 38% багатства американських сімей і 56% коштів пенсійних фондів вкладені в акції.

Унаслідок вищезгаданих процесів **всі започатковані у 60-х роках міжнародні програми допомоги країнам, що розвиваються, приблизно на початку 90-х років зазнали повного краху.** Саме за цей період Захід переходить від переважно благодійного або пільгового державного цільового кредитування країн, що розвиваються, до так званих експортних кредитів, спрямованих на примусову закупівлю власних товарів, а також до кредитів комерційних банків під грабінницькі та ще й плаваючі відсотки. **Стало зрозумілим, що без подальшого розвитку неокolonіальної системи нееквівалентного глобального поділу праці, яка почала складатися разом з зародженням капіталізму, Західна цивілізація просто не зможе існувати в межах існуючої світоглядно-економічної моделі буття і споживання.** Остаточо затвердилась і система фінансового імперіалізму, котра в нинішніх умовах загострення глобальних проблем просто не може існувати без імперіалізму військового. Власне, головна істинна причина нинішньої агресії НАТО проти Югославії має цивілізаційний характер: необхідно за допомогою "хлопчика для биття" привчити "другосортний світ" до "нового світового порядку", суть якого вельми стара — забезпечення високих стандартів споживання західному світу за всяку ціну. Такою ціною є перспектива загибелі людства, можливо, вже в найближчі десятиліття, а то й роки!

Геополітичні події лише посилюють і будуть посилювати надалі загострення світової фінансово-економічної кризи. Як зазначалось, це проявляється у стрибкоподібному збільшенні інфляційного потенціалу еталонної валюти та інших цінних паперів, небаченому відриві кількісно-грошових показників людської праці від якісних (світові фінансові спекулянти, кіно- і попзірки, футболісти можуть отримувати платню, яка в тисячі і більше разів перевищує платню, наприклад, визнаних вчених або висококваліфікованих фахівців). Небувалих досі форм набула новітня міфологія грошового фетишизму, згідно з якою **панує ілюзія вже не тільки про те, що гроші "роблять" гроші, а й про те, що вони, мовляв, створюють самі виробничі сили, промисловий потенціал.** Унаслідок цього світова зовнішня заборгованість, включаючи боргові зобов'язання розвинених країн, складала у 1997 році близько 6 трлн. доларів, або 20,1% світового ВВП. Сукупний обсяг накопичених зовнішніх фінансових запозичень складав не менш як 9 трлн. доларів (більш як 30% світового ВВП). Якщо додати до цієї суми іноземні портфельні інвестиції в акціонерний капітал розвинених країн, то ця цифра значно зростає. Зокрема, сукупний обсяг ресурсів інституціональних фондів розвинених країн у середині 90-х років оцінювався приблизно у 20 трлн. доларів, а оборот світового валютного ринку перевищував обсяг світової торгівлі у 60 разів (у 1980 році лише в 10 разів). **Все це свідчить про незаперечну перемогу негативної тенденції**

цивілізаційного розвитку людства та про неминучість подальшого загострення фінансової кризи.

У цьому плані тривожним симптомом є фактично одноосібне рішення уряду Англії продати половину свого золотого запасу (415 тонн з 715). Негайно після цього з'явилась інформація про бажання керівництва МВФ продати частину свого золотого запасу, який складає 3000 тонн, і Швейцарії — 1300 (!) тонн золота. Не забуваймо, що мова йде про один з еталонів виміру суспільного багатства, справжній фетиш “міцних” грошей. Хоча протягом останніх місяців унаслідок спільних зусиль розвинених країн ціни на золото після безпрецедентного падіння знову зростають, сам факт переводу світових валютно-фінансових спекуляцій у нову якість, з одного боку, є грізним попередженням про поглиблення кризи світової фінансової системи в її нинішньому вигляді, а з іншого — про позитивну тенденцію “дефетишизації” будь-яких символів посередницького обміну продуктами поділу праці за допомогою комп'ютерно-інформаційних засобів. Отже, не гроші зникають, як передбачав Маркс, а продовжується процес їх демонетизації.

У процесі проведення реформи в Україні доведеться вирішувати надзвичайно складне завдання узгодження неузгоджуваного: “відкритості” та “закритості” національної економіки, активізації ринкових механізмів і, одночасно, більш повної реалізації принципу соціальної справедливості, підсилення керованості народногосподарським комплексом і, одночасно, його демонополізації, врешті-решт, органічного синтезу елементів катастрофічно-мобілізаційної моделі розвитку суспільства з елементами еволюційно-ліберальної моделі.

Загалом слід підкреслити, що намагання проводити реформи шляхом продовження зовнішніх валютних запозичень безперспективне. Існують два основних сценарії боротьби з системною кризою. Перший — еволюціоністський: загалом він полягає в реальній синхронізації механізму приватизації, структурної перебудови та фінансової стабілізації на основі зрощення фінансового та промислового капіталу; у виділенні в часі основних пріоритетів реформи і послідовній реалізації. Це дозволить вивести з “тіні” за різними підрахунками від 10 до 30 мільярдів доларів і повернути із-за кордону ще від 20 до 40 мільярдів, а також перейти від стратегії отримання кредитів до стратегії залучення прямих іноземних інвестицій під ретельно розроблені інвестиційні програми. **Цікавою в цьому плані представляється і ідея введення “золотої гривні”, прив'язаної до золотовалютного запасу і паралельного ходіння “золотої гривні”, яка неухильно витіснить долар, та “емісійної”.** Але реалізація такої політики передбачає наявність при владі вольових політиків, здатних протистояти економічному та політичному тиску і навіть шантажу іззовні.

Другий, і, на жаль, найбільш реальний сценарій — екстремальний. Він пов'язаний із врахуванням неминучості стрибкоподібного наростання у найближчі роки світової економічної кризи, руйнуванням світового ринку позичкового капіталу, усвідомленням міфологічності і непридатності для світогляду виживання людства товарного і грошового фетишизмів. Безпрецедентне падіння у квітні 2000 р. індексу Доу-Джонса протягом однієї доби, внаслідок якого, за словами президента США У.Клінтона, “згоріло” 2 трильйони доларів, є ще одним сигналом наближення катастрофічного обвалу світової економічної системи. В результаті остаточно буде подоланий міф, згідно з яким гроші не тільки “роблять” гроші, а й створюють самі виробничі сили, промисловий потенціал.

Насправді гроші є лише формою опосередкованого перерозподілу людської праці. Причому в епохи соціально-економічних катастроф, коли взагалі обмежуються можливості ринкових механізмів, ефективність цієї форми перерозподілу різко знижується. **Найближчим часом людство змушене буде відмовитися і від традиційних оцінок ефективності економіки на основі щорічних темпів зростання валового внутрішнього продукту, і від ринкової моделі максимізації глобального прибутку за будь-яку ціну.** Але розробка оптимальної моделі вже не просто реформа, а виживання України за екстремальних умов з урахуванням глобальних проблем сучасності — це тема окремого дослідження.